

TÜRK DÜNYASI DESTANLARININ GÜNÜMÜZDEKİ UZANTILARI HALK HİKÂYESLERİ ÜZERİNE ÜÇ KİTAP

Nail TAN

Türk Dil Kurumunun 1997 yılından bu yana yürüttüğü “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi” kapsamında hazırlanan eserler; “Destan Metinleri, Halk Hikâyesi Metinleri ve Çeviri Eserler” olmak üzere üç dizi hâlinde bastırılmaktadır.

Eski epik destanlarımızın uzantıları, günümüz Türk dünyasında halk hikâyesi olarak da yaşamaktadır. Hatta, Türkiye ve Balkanlar dışındaki Türk dünyasında halk hikâyelerine “destan” denmektedir. Halk hikâyelerinin önemli bir bölümü, aşk konusunu (karşı cinse aşk) işlemiş olmakla birlikte, her hikâyede mutlaka “kahramanlık” ögesi de karşımıza çıkmaktadır. Âşık, maşuka (sevgilisine) aşkını ispat amacıyla kahramanlıklar göstermektedir. Köroğlu Kolları, Azerbaycan’daki Kaçak hikâyelerinde ise kahramanlık ön plana geçmekte, aşk ikinci derecede yer almaktadır.

Halk hikâyelerinin neden proje kapsamına alındığını, destan-halk hikâyesi ilişkisini, projenin önericisi ve uzun yıllar Yürütme Kurulu Başkanlığını yapan Prof. Dr. Fikret Türkmen, proje kitaplarının tamamının başında yer alan “Sunuş” yazısında şu cümlelerle açıklıyor: *Türkiye Türkçesinde bizim halk hikâyesi dediğimiz Kerem ile Aslı, Âşık Garip gibi anlatmalara diğer Türk boylarının pek çoğunda destan adı veriliyordu. Buna bağlı olarak bizim destan terimi, Türk Dünyası’na girilince genişliyor, halk hikâyelerini de içine alıyordu. Bu yüzden, halk hikâyeciliği geleneğinin eski gelenekte son günlerini yaşadığı da dikkate alınarak hazırladığımız bu projenin, sözlü gelenekten derlenmek üzere halk hikâyesi terimi içinde yer alan anlatmaları da kapsamı, gelecek kuşaklar için önemliydi ve bu sebeple halk hikâyelerinin de hazırladığımız projede yer almasını ve ayrı bir dizi hâlinde yayınlanmasını uygun bulduk.*

Belirtilen amaç doğrultusunda, öncelikle Türkiye’de yaşayan, halk hikâyelerini en iyi anlatan halk şairlerini, hikâyeci âşıkları belirlemek gerekiyordu. 15 Nisan 1998 günü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğündeki Genel Müdürlük görevinden emekliye ayrılıp öğleden sonra TDK’nin Destan Projesi’nde uzman olarak göreve başladım. Başta Âşık Şeref Taşlıova olmak üzere hikâyeci âşıklara danışarak Prof. Dr. Fikret Türkmen’le bir liste oluşturduk: Âşık Şevki Halıcı, Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Murat Çobanoğlu, Âşık Mevlüt İhsanî, Âşık Bayram Köroğlu. Hepsisi de altmış yaşın üzerindeydi. Daha genç hikâyecilerden oluşan ikinci bir liste daha oluşturmayı ihmal etmedik. Kamera ve renkli filmle derleme yapma kararı aldık. Hikâyeleri, âşıkları dinlendirerek derlemek gerekiyordu.

Ben, Ankara’da Âşık Şeref Taşlıova ile Âşık Murat Çobanoğlu’nun repertuarını derledim. Ayrıca; Âşık Canımoğlu, Eminî Düştü, Sefer Firganî ve Muhlis Denizer’den de bir iki hikâye derleyip arşive kazandırdım. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsünde ise Bayram Köroğlu ve Lütfi Aydın’ın hikâyeleri derlendi. Yaptığım derlemelerde, âşıklara hikâyenin epizot sırasını ve türkülerin sözlerini yazıp yanlarında getirmelerini istedim. Taşlıova’dan derlediğim halk hikâyelerinin yazıya geçirilmesi ve ölçünlü Türkçeye aktarılması iki yılını aldı denilebilir. Çalışmalarımın her aşamasında Prof. Dr. Fikret Türkmen’in bilgi ve tecrübesinden yararlandım. Taşlıova’nın oğlu Muammer Mete, Hacettepe Üniversitesinde doktorasını tamamlayınca, babasıyla ilgili kitabın hazırlık çalışmalarına dâhil oldu. Derlediği bir halk hikâyesini de kitaba ekledik. İzmit’e göç etmiş olan Âşık Şevki Halıcı ve Âşık Mevlüt İhsanî’den derlemeleri ise yine Prof. Dr. Fikret Türkmen’le iş birliği hâlinde Uludağ Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu yaptı. Sonunda, 2008 ve 2009 yıllarında projenin halk hikâyesi metinleri dizisinde üç kitap yayımlanmış oldu. Söz konusu kitapları, özet bilgilerle Türk Dünyası bilim ve kültür çevrelerine tanıtmakta büyük yarar görüyoruz.

1. *Âşık Şeref Taşlıova’dan Derlenen Halk Hikâyeleri* (Hızl. Prof. Dr. Fikret Türkmen, Nail Tan, Dr. Muammer Mete Taşlıova), Ankara 2008, 592 s., TDK yayımları: 931. Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması Projesi Yayınları: 27.

“Halk Hikâyesi Metinleri Dizisi”nin ilk kitabıdır. Kendisinden 1998-2005 yılları arasında 22 halk hikâyesi derlenen Âşık Şeref Taşlıova, 1938 yılında eski Kars, bugün Ardahan’ın ilçesi Çıldır’ın Gülyüzü köyünde doğdu. Babası Hacı Bey, annesi ise Nergis Hanım’dır. Babasının soyu, bugün Gürcistan toprakları içinde kalan eski Azerbaycan yurdu Borçalı’dan 19. yüzyılda Çıldır’a göç etmiştir.

İlkokul üçüncü sınıfta iken öğretmeni Hasan Kartarı’nın teşvikiyle âşıklığa heveslenip bağlamayı eline alan Taşlıova, okulunu bitirince (1950), Kars Cilavuz Köy Enstitüsüne girdi. Babasından sonra, ağabeyinin de ölümü üzerine, birinci sınıfta iken enstitü öğrenimini bırakıp köyüne döndü ve ailesine tarım-hayvancılık işlerinde

yardım etmeye başladı. Bir yandan da âşık sanatıyla ilgisini sürdürdü. Çıldırılı Âşık Şenlik'in oğlu Âşık Kasım'a çırak oldu. Daha sonra, Âşık Gülistan ve Âşık Müdamî'nin çıraklığını yaptı. Üç usta âşıktan bağlama çalmayı, şiir söylemeyi ve hikâye anlatmayı öğrendi. Kars yöresinin diğer usta âşık ve hikâyecilerini dinleyerek sanatını geliştirdi. 1958-1960 yılları arasında vatan hizmetini yerine getirdi. 1964'te Kars Radyosunun açtığı sınavı kazanarak radyoda çalıp söyleme hakkını elde etti. 1971'de ailesiyle Kars şehir merkezine yerleşti. Âşık Murat Çobanoğlu'nun işlettiği kahvede çalıp söyleyerek, düşünlerde hikâye anlatarak geçimini sağladı. 1967'den itibaren her yıl Konya'da düzenlenen Türkiye Âşıklar Bayramı'na katılıp birçok ödül kazandı. Ülkemizin ünlü âşıklarından biri durumuna geldi. 1990'da Âşık Murat Çobanoğlu'yla birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı Sivas Devlet Türk Halk Müziği Korosu sanatçı kadrosuna atandı. 1994'te ailesiyle Ankara'ya yerleşti. 2003'te, Sivas DTHK'deki görevinden yaş sınırı dolayısıyla emekliye ayrıldı. Oğlu Muammer Mete, Hacettepe Üniversitesinde halk edebiyatı dalında doktora öğrenimini yaparak babasının çalışmalarını değerlendirme şansını yakaladı.

Âşık Taşlıova (tapşırması Şeref), yurt dışına otuzdan fazla seyahat yapıp Türk âşık sanatını tanıttı. Kırka yakın plak ve müzik-hikâye kaseti yayımladı. Katıldığı radyo ve televizyon programı sayısını bilmek mümkün değildir. Altmış kadar şiiri, 1990'da Kültür ve Turizm Bakanlığınca *Gönül Bahçesi* adıyla kitap olarak bastırıldı.

Taşlıova'nın hayatı, âşık sanatıyla ilgili çalışmaları ve hikâyeciliğinin incelendiği eser, TDK'nin yayımladığı, yukarıda künyesini verdiğimiz kitaptır. Kitabın başında, âşığın hayatı, sanatı, hikâyeciliği incelendikten sonra kendisiyle benim yaptığım bir söyleşi yer almıştır (s. 13-33). Bu söyleşide, âşığa hikâyecilik yönüyle ilgili birçok soru yöneltilmiş ve cevapları alınmıştır. Doğu Anadolu halk hikâyeciliğini bütün yönleriyle ortaya koyan, çok önemli bir söyleşidir. Âşığın hayat hikâyesi, albümünden seçilen fotoğraflarla renklendirilmiştir.

Kitapta, halk hikâyesi metinleri; geniş bir okuyucu kitlesinin yararlanmasını sağlamak amacıyla ölçünlü Türkçeye, ancak mahallî kelime ve deyimlere yer vererek, üslup özellikleri korunarak sıralanmıştır. Derlenen halk hikâyeleri, üç kümede toplanarak yayımlanmıştır:

A. Usta Malı Halk Hikâyeleri

1. Kenan ile Hanzade, 2. Kirman Şah, 3. Köroğlu Oltu Kolu, 4. İrfanî Hoca ile Türkmen Kızı, 5. Erzincan Bağları, 6. Âşık Sümmanî ile Gülperi (Perizât).

B. Kendi Tasnifi Halk Hikâyeleri

1. Bağdat Hanım ile Hafız, 2. Seyyad Bey ile Güllü Kız, 3. Gülistan ile Süleyman, 4. Gelin Taşı, 5. Emir Han ile Sümbül Hanım, 6. Celal Bey ile İpek Sultan.

C. Serencam Tipinde Halk Hikâyeleri

1. Âşık Şenlik ile Kılıççı Mustafa Karşılaşması, 2. Âşık Şenlik ve Kars'ın İşgali, 3. Çıldırılı Âşık Şenlik'in Revan Seyahati ve Ölümü, 4. Bala Memmed Hikâyesi, 5. Âşık Kahraman'ın Kars'ın Kurtuluş Destanları, 6. Mansur Hikâyesi, 7. Posoflu Âşık Müdamî'nin Hastalanması, 8. Posoflu Âşık Zülalî'nin Memleketine Dönüşü, 9. Âşık Şeref Taşlıova Gurbet Ellerde, 10. Âşık Şeref Taşlıova'nın Kırgızistan Seyahati.

Kitap, hikâyelerde geçen bazı mahallî kelime ve deyimlerle ilgili kısa bir sözlükle son buluyor.

Yaşayan hikâyeci âşıkların son temsilcilerinden Şeref Taşlıova'nın hikâye repertuvarının kamerayla tespiti, bu sırada şiir bölümlerini seslendirirken kullandığı âşık makamlarının adlarını belirtmesi, derlemeye ayrı bir değer katmıştır. Böylece, âşık makamları üzerinde çalışacaklar için kolay kolay ele geçmeyecek bir fırsat yaratılmıştır.

2. Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri, (Derleyen ve Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Fikret Türkmen, Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu), Ankara 2009, 284 s., TDK Yayınları: 969. Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi Yayınları: 33.

Kitapta yer alan 20 halk hikâyesinin derlendiği Âşık Mevlüt İhsanî Şafak, 1928 yılında Erzurum Şenkaya'nın Bardız bucağı Çermik köyünde doğdu. On yaşında, ilkokul üçüncü sınıfta okurken, Kurtuluş Savaşı yıllarından kalma bir bombanın kapsülüyle oynaması sonucu, gözlerini kaybetti. Usta âşıkları dinleyerek âşık sanatını öğrendi. Hikâye anlatmaya başladı. Sazı ve sözüyle, hikâyeciliğiyle zamanla Erzurum'un en tanınmış âşıkları arasında yer aldı. Geçimini, âşıklık yaparak sağladı. Erzurum, Kars ve Konya'da düzenlenen âşıklar bayramlarına katılıp birçok ödül kazandı. 1997'de eşi ve yedi çocuğuyla hemşehrilerinin yoğun olarak yaşadığı İzmit'in Körfez ilçesine yerleşti. Evinde, kahvelerde ve hemşehri düğünlerinde çalıp söyleyerek, hikâye anlatarak geçimini sağlamayı sürdürdü. Körfez Belediye Meclisince evinin bulunduğu sokağa adı verildi.

Kitapta, hikâye metinlerine geçmeden önce, Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu'nun âşığın hikâyeciliğiyle ilgili ayrıntılı bir incelemesi yer almaktadır (s. 13-29). Bu incelemeden öğrendiğimize göre, Âşık Mevlüt İhsanî'den 1998 yılı Mart-Ağustos ayları arasında 20 halk hikâyesi derlenmiştir. Ev ortamında, dinleyici olmadan yapılan bu derleme sonucu elde edilen metinler, ölçünlü Türkçeye aktarılıp baskıya hazırlanmıştır. Hikâye metinleri, şu sıraya göre yayımlanmıştır: 1. Böyle Bağlar, 2. Seyfet Çavuş, 3. Ülker Sultan, 4. Kumru ile Esmeni, 5. Kürşat Bey, 6. Bedri Sinan, 7. Zafer Bey ile Mâhîfiruz, 8. Sümmanî ile Gülperi, 9. Leyla ile Mecnun, 10. Afyonlu Âşık Ömer, 11. Ferhat ile Şirin, 12. Hacı Sayyad, 13. Amasyalı Küçük Ali Bey, 14. Alyar Bey, 15. Necip ile Telli, 16. Menekşe ile Lütfi Salih, 17. Arzu ile Kamber, 18.

Âşık İhsanî ile Sakine, 19. Kerküklü Mıçıla ile Meryem, 20. Saraç İbrahim.

Âşığın hikâyelerini değerlendiren Prof. Cemiloğlu, Mevlüt İhsanî'nin vaktiyle Doç. Dr. Dilaver Düzgün'e bir söyleşide verdiği bilgiyi tartışmış. Söz konusu söyleşide âşık, yukarıdaki hikâyelerden Kürşat Bey, Böyle Bağlar, Seyfet Çavuş, Ülker Sultan, Zafer Bey ve Mâhıfiruz, Bedri Sinan, Küçük Ali ile Züleyha hikâyeleri ile ayrıca derlemede anlatmadığı Mahide ile Nizam ve Sail Bey hikâyelerinin kendi tasnifi olduğunu belirtmiştir. Prof. Cemiloğlu ise derlediği halk hikâyelerinden 2, 4, 5, 7, 9, 13, 16, 18, 19 ve 20 numaralı olanların Âşık Mevlüt İhsanî'nin tasnifi olduğu görüşündedir. Görülüyor ki, Âşık sadece usta malı halk hikâyeleri anlatmakla kalmamış, önemli sayıda halk hikâyesi üretmeyi de başarmıştır.

3. Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri, (Derleyen ve Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. Fikret Türkmen, Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu), Ankara 2009, 891 s., TDK Yayınları: 970. Türk Dünyası Destanlarının Tespiti ,Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi Yayınları: 34.

Kendisinden 1998-1999 yıllarında 15 halk hikâyesi derlenen Âşık Şevki Halıcı, 1930 yılında eski Kars, bugün Ardahan'ın ilçesi Çıldır'ın Akçakale köyünde doğdu. Ataları 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında Tiflis'ten Çıldır'a göç etmiştir. Balıkçılıkla geçinen Abdullah Efendi'nin oğludur.

Küçük Şevki ailesinin koyduğu isimle Feyzullah, köyünde açılan Millet Mektebinde altı ay, Kars Ardos Köyü İlkokulunda iki buçuk yıl öğrenim gördü. Hayatı boyunca aldığı eğitim budur. O asıl eğitimini usta âşıklardan almıştır. Âşıkların saz ve söyleyişini, düğünlerde anlattıkları hikâyeleri dinleyerek büyüyen küçük Şevki, Mansur adlı bir Azeri göçmenden bağlama çalmayı, Feyzullah Saraç'tan da Âşık Şenlik'in anlattığı halk hikâyelerini öğrendi. Daha sonra Kağızmanlı Cemal Hoca ile Çıldır'lı Âşık Şenlik'in oğlu Âşık Kasım ve torunu Âşık Nuri'ye çıraklık ederek sazını, sözünü, hikâyeciliğini geliştirdi. Yörenin âşıkları gibi, geçimini âşıklıkla sağlamaya başladı. Ancak, geçimini sadece âşıklık yaparak sağlayamayacağını anlayınca bir süre Kars Sağlık Müdürlüğü hizmetli kadrosunda çalıştı. Bu görev onu tatmin etmedi. 1969'dan itibaren on beş yıl kadar Kars şehir merkezinde bakkallık yaptı. 1986'da ailesiyle birlikte İzmit'in Körfez ilçesine yerleşti. 1998'de Nahçıvanlı Zeynep Hanım'la üçüncü kez evlendi. Üç evliliğinden ikisi kız üç evladı vardır. 1989'da hacca gidip gelince "Hacı'nın bağlama çalması hoş karşılanmaz." düşüncesiyle bağlama çalmayı, hikâye anlatmayı bıraktı. TDK'nin Destan Projesi kapsamındaki halk hikâyesi derleme çalışması dolayısıyla kararını rafa kaldırdı. Ekim 1998-Mart 1999 ayları arasındaki altı aylık dönemde on beş halk hikâyesi anlatıp unutulmaktan kurtardı.

Derleyici Prof. Dr. Fikret Türkmen ve Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu'nun görüşlerine göre Âşık Şevki Halıcı'nın anlattığı halk hikâyelerinin tamamı usta malıdır.

Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu'nun kitabın başında yer alan "Âşık Şevki Halıcı'nın

Hikâyeciliği” başlıklı incelemesi (s. 13-40), kitabın en yararlı bölümlerinden biridir. Bu incelemede âşığın hikâyeciliği; hikâye repertuarı, hikâye anlatıcılığı ve âşığın üslubu, kelime ve deyim seçimi, şive farklılıkları, canlandırmaya dayalı gösteri sanatı özellikleri, ara sözler, anlatım kalıpları, diğer kalıp ifadeler, atasözleri, varyantlaşma ya da rivayetleşme, hikâyelerde modernleşme, söz söyleme ustalığı ve makam ustalığı alt başlıklarıyla değerlendirilip, irdelenip ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Âşık Şevki Halıcı’dan derlenen halk hikâyeleri, önceki iki hikâye kitabından farklı olarak, ağız özellikleri yarı yarıya korunarak yazıya aktarılmıştır. Hikâyeler, derleme tarihi sırasına uyularak sıralanmıştır: 1. Cihan Abdullah, 2. Tufarganlı Abbas, 3. Diligam Yahya Bey, 4. Tahir Mirza, 5. Emrah ile Selvi, 6. Sevdakâr, 7. Haydar Bey, 8. Kerem ile Aslı, 9. Latif Şah, 10. Öksüz Vezir, 11. Salman Bey, 12. Şeyh Senan ile İbare Sultan, 13. Zulum Hüseyin, 14. Köroğlu’nun Oltu Kolu, 15. Köroğlu’nun Silistreli Hasan Paşa Kolu.

Sonuç:

Türk Dünyası destan ve onların uzantısı halk hikâyesi metinleri TDK’ce neden yayımlanıyor? Öncelikle, söz konusu kültür değerlerimizin aslına uygun/yakın bir şekilde korunarak kuşaklara aktarılması amaçlanıyor. İkinci ve bence daha önemli amaç, çağdaş sanatın beslenmesi, güzel sanatların bütün dallarında yeni eserler yaratılması için uygun ortam hazırlanmasıdır. Yayımlanan destan, halk hikâyesi metinleri, çağdaş şiir, roman, hikâye, tiyatro, opera, bale, müzik, resim, heykel, seramik, sinema vd. sanat dallarında eser üreten sanatçılara çok renkli, çok boyutlu, zengin bir esin kaynağı oluşturmaktadır. Mitolojisi, destanları zengin milletlerin çağdaş sanatlar alanında ne derece ileri olduklarını yakından biliyoruz. Shakespeare ve diğer pek çok dünyaca ünlü yazarın başarısını sağlayan temel özelliklerin başında, eserlerinde mitoloji, destan ve efsaneler ile diğer halk anlatmalarından bol bol yararlanmaları gelmektedir. Azerbaycan başta olmak üzere Türk cumhuriyetlerinde destan ve halk hikâyeleri güzel sanatların bütün dallarında yoğun şekilde işlenmektedir. Sinema sanatında pek çok başarılı örnek vardır. *Yüzüklerin Efendisi* ve *Avatar* gibi filmlerin esin kaynağı önemli ölçüde mitoloji ve halk anlatmalarıdır.

Türkiye’de destan ve halk hikâyelerinden çağdaş sanatta yeterince yararlanıldığını söylemek mümkün değildir. Çünkü, Dede Korkut Hikâyeleri, Köroğlu Kolları, Hz. Ali Cenkeri, Ergenekon-Göç-Türeyiş destanları gibi az sayıda destan metni vardı sanatçıların önünde. TDK’nin projesiyle şimdi çok sayıda destan ve onların günümüzdeki uzantıları halk hikâyesi metni sanatçılarımızın yetenek süzgecine sunulmuş bulunuyor. Bu metinler sayesinde, önümüzdeki yıllarda Türk sanatında büyük gelişmelerin olacağını söylemek, bir hayal değildir. Nitekim, Hasan Kallımcı, İzmir’de proje kapsamında yayımlanan metinleri değerlendirerek çocuklar ve gençler için bir dizi kitap yayımlayarak hayali gerçeğe dönüştürmenin ilk adımlarını atmıştır.